

For Kristiansen, eller: Hvor kommer holdningerne fra?

Gregersen, Frans

Published in:
Danske Talesprog

Publication date:
2020

Document version
Peer-review version

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Gregersen, F. (2020). For Kristiansen, eller: Hvor kommer holdningerne fra? *Danske Talesprog*, 20, 33-64. [2].

For Kristiansen, eller: Hvor kommer holdningerne fra?

Gregersen, Frans

Published in:
Danske Talesprog

Publication date:
2020

Citation for published version (APA):
Gregersen, F. (2020). For Kristiansen, eller: Hvor kommer holdningerne fra? *Danske Talesprog*, 20(1), 33-64.
[2].

For Kristiansen, eller: Hvor kommer holdninger fra?

Af FRANS GREGERSEN^{1;2}

Efter en kortfattet præsentation af Tore Kristiansens store fortælling om sprogholdningers betydning for den sproglige udvikling følger to empiriske problematiseringer, nemlig bornholmsk og sønderjysk. Derefter præsenteres et rammeværk til forståelse af de historiske processer som indgår i standardisering, og dette anvendes til at beskrive bl.a. forskellen mellem Danmark og Norge som sprogsamfund. Tanken er at de samfundsmæssige processer der i sidste ende ligger bag standardiseringen, også præger sprogholdningerne, især fremhæves national-

¹ Denne artikel er blevet væsentligt forbedret af kommentarer fra Jacob Thøgersen, en anonym fagfælle og, især, Tore Kristiansen. Stor tak til dem alle tre.

² I Kristiansen (2009) og nu også i afskedsforelæsningsen (i dette bind af DT) står der om Jesper Hermanns og min bog at Tore Kristiansens norske ”perspektiv på sprogets verden – den samfundsmæssige kamp mellem dialekter og rigsdansk – i en bisætning blev reduceret til ”socialpsykologiske trivialiteter” (Kristiansen 2009: 151). I dette bind af DT lyder formuleringen: ”Forskelle i det sproglige udtryk såsom udtaleforskelle behandledes på knappe to sider som udslag af ”uvilkaarlige holdninger af typen ’solidaritet med egen gruppe’ og lignende socialpsykologiske trivialiteter” (Kristiansen 2020: 18).

Det fik mig endelig til at læse i *Gennem Sproget*. Den herostratisk berømte vending om socialpsykologiske trivialiteter står på s. 63 og afslutter *ikke* en gennemgang af rigsdansk og dialekter og *heller ikke* en knap to sider lang men rigtig nok en 11 sider lang gennemgang af udtaleforskelle, nemlig som de behandles af William Labov i hans undersøgelse af sproget i New York. Passagen indgår i et argument som hylder Labovs resultater men alligevel påpeger deres begrænsning.

Passagen lyder: ”Afhængigt af etnisk baggrund, klassetilhørsforhold, alder, køn og holdning til sprog samt afhængigt af kontekst udtaler folk lydene forskelligt. Men hvad indebærer dette? Den mest oplagte betydning er at det fortæller de andre noget om én. Lige så snart man har sagt et par ord har man også udleveret en række lydige stikord til samtalepartneren. Der er udført en række undersøgelser over denne ”signal”-effekt og det viser sig f.eks. at de to af de lydige variable som Labov undersøgte (/th/ og /dh/) plus *pauser* spiller en afgørende rolle for amerikanske folkeskolelæreres vurdering af båndoptagne børns tale som ”sort” eller ”hvid mands tale”. Der er heller ingen tvivl om at man foretager bevidste og ubevidste ændringer af sin sprogbrug ud fra uvilkaarlige holdninger af typen ”solidaritet med egen gruppe”, ”afstand til egen gruppe” og lignende socialpsykologiske trivialiteter. En rejsende forretningsmand må f.eks. ikke kunne identificeres for klart som københavner hvis han skal kunne sælge sine varer i provinsen” (Hermann & Gregersen 1978: 63).

Argumentet fortsætter med at påstå at hvis man lader sociolingvistik være lig sociofonetik, så opgiver man ganske at besvare spørgsmålet om den indre sammenhæng mellem social baggrund, sprog og tænkning (op cit.63f.). Det mener jeg stadig.

statsmystifikationens rolle. I artiklens sidste del forsøges standardiseringsprocessen begrebet som ujævnt forløbende og indlejret i klassemæssige modsætninger.

Den stærke fortælling: Præsentation af Tore Kristiansens fortælling

Der er vel knap nok nogen sprogforsker i Norden som i den grad har forfulgt sin drøm og udviklet sin teoridannelse igennem mange år, udbygget og præciseret den og samtidig raffineret og kalibreret den til perfektion, som Tore Kristiansen. Det skylder dansk sprogforskning ham uendelig tak for. Det er fair at resumere det sådan at sammen med Inge Lise Pedersen satte Tore Kristiansen sprogholdninger på dagsordenen og at Tore Kristiansens ide- og metodeudvikling har beholdt dem der lige siden som et umisteligt særtræk for dansk sprogforskning, noget andre lande med rette misunder os. For næsten 40 år siden skrev Tore Kristiansen en indsigtfuld kommentar til Hermann & Gregersen 1978 (Kristiansen 1981). Titlen var *For sproget*. Lad dette være et forsinket svar som tak for mere end 40 års løbende inspiration og hjerteligt venskab.

Den store fortælling som Tore Kristiansen har fortalt lige siden han afleverede sit speciale, er altså at sprogholdninger er væsentlige som forskningsgenstand. Det er de fordi de indgår i en større ideologisk konstruktion af 'det bedste sprog' (standardsprogsideologien), en ideologi som på den ene side er opbygget gennem mange års indsats i offentligheden og ved mange menneskers, herunder fremtrædende sprogforskeres, indsats og som på den anden side har afgørende konsekvenser for den måde et givet sprogsamfund udvikler sig på.

I Danmark er der en forbløffende ensartethed i begge de to typer af sprogholdninger som Kristiansen har skelnet imellem, nemlig de bevidste sprogholdninger og de ubevidste (fremstillingen bygger væsentligst på Kristiansen 1998 og 2009a). De bevidste sprogholdninger er interessante fordi de indgår i det ideologiske kompleks, men de spiller ingen rolle for den faktiske sprogudvikling. Det gør de ubevidste sprogholdninger derimod. De styrer faktisk den sproglige udvikling som kan kaldes standardiseringsprocessen i Danmark. Det er den der er ansvarlig for at Danmark ikke har egentlige dialekter tilbage som overføres som et led i generationernes vekslen. Danmark er på den måde et ekstremt eksempel på at standardsprogsideologien er slået igennem, ikke fordi folk har sagt at man skulle holde op med at tale dialekt (nærmest tværtimod³), men fordi sprogbrugerne har

³ Erik Hansen citeres på dialekt.dk for følgende som i nogen grad modsiger dette: "Dialekter har i generationer været anset for komiske og primitive, man har hånet og parodieret de dialekttalende, man har nægtet dem adgang til radioen og gjort grin med de få politikere der har turdet holde ved deres dialekt, og i skolen har man behandlet dialekt og andet sprogligt lokalsprog på linje med

fundet moderne københavnsk mere attraktivt og derfor har adopteret denne lekt over hele landet.

Der er en række påstande her som efter min bedste rekonstruktion hænger sammen som følger:

- Der findes to slags københavnsk, *konservativt københavnsk*, også kaldet rigsmål (om dette skal se Kristiansen 2009b), og *moderne københavnsk*.
- Det er moderne københavnsk der breder sig i hele landet. For så vidt de traditionelle dialekter er forsvundet, kan vi tale om en standardisering af det danske sprogsamfund. Men resultatet er ikke at alle taler ens. De forskelle der er tilbage, koncentrerer sig om intonation forstået bredt: stød og tonegang, dvs. tonehøjde for betonedede og ubetonedede stavelser (Kristiansen, Mægaard & Pharao 2011).

Når man så spørger folk efter hvad de synes om (moderne) københavnsk og rigsmål, så siger de alle som en at (moderne) københavnsk er væsentlig (læs signifikant) mindre attraktivt (dvs. grimt) end rigsmål. Det bedste sprog er det de tror de selv taler, dvs. (det der er tilbage af) den lokale dialekt.

Men hvordan taler de faktisk selv? De taler en lokal variant af moderne københavnsk. Tableau.

Alle steder hvor Tore Kristiansen har gennemført sprogholdningsstudier, får vi det mønster. Den lokale lekt placeres øverst, og af de tre lekter vi her taler om, placeres rigsmålet højere end københavnsk. Så de åbenlyse holdninger siger at den lokale måde at tale på er den bedste, derefter kommer konservativt københavnsk (rigsmål); moderne københavnsk er derimod mindre attraktivt.

Men hvordan skal man så forklare at det netop er moderne københavnsk der har bredt sig over hele landet? Så er der altså ingen sammenhæng mellem sprogholdninger og sprogforandring? Næh, ikke hvis man udelukkende interesserer sig for de bevidste sprogholdninger. Men undersøger man folks underbevidste sprogholdninger, får man et helt andet billede.

dårligt sprog. Det er absolut ikke mærkeligt at mange har sørget for hurtigst muligt at skifte sprogdragt.”

Hvordan ser det billede ud?

Før vi kan beskrive billedet i detaljer, er vi nødt til at se på den operationalisering som paradigmet har indført for henholdsvis de bevidste sprogholdninger og de underbevidste sådan som den er praktiseret i Sprogforandringscentrets undersøgelser:

- Operationalisering af bevidste sprogholdninger:
Informanterne bliver bedt om at rangordne en række (dia)lektnavne ved at angive hvilken lekt man bedst kan lide, hvilken man næstbedst kan lide, og så fremdeles. I alle skalaer er 1 den højeste karakter. Dette bliver omtalt som en *dialekthitliste* både for informanterne og i forskningen om svarene. Der ligger valg i hvilke navne der bliver benyttet.
- Operationalisering af underbevidste sprogholdninger:
Informanterne bliver bedt om at karakterisere en række stemmeprøver, nemlig 4 fra hver af de 3 kategorier: 1: sådan som unge mennesker taler i den nærmeste storby (*den lokale variant*), 2: konservativt københavnsk, og 3: moderne københavnsk. Dette giver 12 forskellige sprogprøver: 2 drenge og 2 piger fra hver af de 3 lekter. Disse sprogprøver skal nu bedømmes ved hjælp af 2 x 4 adjektivskalaer.
Den første gruppe på 4 adjektivskalaer drejer sig om *superioritet*: klog–dum; seriøs–ligeglad; målrettet–sløv; til at stole på–ikke til at stole på.
Den anden gruppe på fire adjektivskalaer drejer sig om *dynamik*: selvsikker–usikker; spændende–kedelig; tjekket–utjekket; flink–usympatisk.
De 12 stemmer afspilles i samme rækkefølge. Forskellen i vurdering af de 3 lekter testes statistisk (baseret på at de 4 stemmer der repræsenterer hver én lekt, slås sammen – idet de har kunnet anses for at være vurderet som tilstrækkelig ens til at vi kan stole på at det er det 'lektale' der har udløst vurderingen).
Undersøgelsen omtales som *masketesten*.

Der er en række valg her, dels opdelingen af de 8 skalaer på 2 i princippet forskellige dimensioner *superioritet* og *dynamik*, dels det at man sætter lighedstegn mellem høj vurdering på skalaerne og attraktionsværdi som sprogbrug. Principielt kunne man vel udmærket mene at en person der taler sådan, er f.eks. klog, seriøs, målrettet og til at stole på uden at man af den grund ville tale som vedkommende. Det kommer jeg tilbage til.

Hvis vi nu holder fast i at sammenhængen er at *dem der bevidst nedvurderes men underbevidst opvurderes, er de lekter der er attraktive at efterligne*, så er der umiddelbart to problemer:

På Bornholm er bornholmsk forsvundet (ikke fra sprogsamfundet men som overleveret dagligsprog), men det kunne udmærket skyldes at alle informanter over hele landet vurderer bornholmsk som den grimme dialekt i dialekthitlisten, endda med meget markante karakterer. Her er den bevidste vurdering i resten af landet måske udgangspunktet for den særlige dialektbrug på øen uanset hvilke mønstre der ellers findes i de underbevidste sprogholdninger. Med andre ord: De *bevidste* sprogholdninger (hos andre uden for øen) kunne bruges som forklarende faktor i dette tilfælde.

Den anden problematisering drejer sig om *sønderjysk*. Her har vi som det eneste sted i landet en dialekt der indgår i generationsoverleveringen. Hvorfor er den dialekt ikke forsvundet? Kan det passes ind i modellen?

Problematisering 1: Bornholmsk

Det er et påfaldende træk ved Tore Kristiansens Sprogforandringscenterundersøgelser af de bevidste sprogholdninger ved hjælp af dialekthitlisten at bornholmsk i alle undersøgelser er placeret i bunden, i flere af dem med signifikant afstand til den næstnederste. I København er bornholmsk nr. 7 af 7 med et gennemsnit på 5.59 (af 7 mulige). I Næstved er det tilsvarende tal 6.02, bornholmsk er stadig nr. 7, og det gælder også i Vissenbjerg hvor gennemsnittet er 5.89. I de jyske undersøgelser blev der brugt 10 lektnavne i Odder og 11 i Vinderup. Lige meget hjalp det: Bornholmsk er nr. 10 i Odder med 8.73 points og nr. 11 i Vinderup med 9.32 (i solid afstand til københavnsk som får en score på 7.63).

Alle unge uden for Bornholm synes åbenbart at bornholmsk er den værste lekt i Danmark. Det kunne være baggrunden for at bornholmere generelt (der er signifikante undtagelser) er enormt gode til at lægge lekten af sig når de færdes uden for øen. Men det kunne vel også være baggrunden for at den traditionelle dialekt så at sige aldrig blev brugt mellem indfødte bornholmere og 'fødere', dvs. folk som ikke var barnefødt på øen. Da vi skulle indsamle data på Bornholm, var det ikke nok at have en båndoptager med, vi skulle sammensætte par af indfødte bornholmere og ikke glemme så at forlade stuen (men huske at tænde for optageren – det sidste glemte jeg).

Lige sprogsamfundet Bornholm har jo været genstand for en banebrydende undersøgelse af hvordan lekten stadig lever et andet liv end som dagligsprog blandt de unge (se Stæhr & Larsen 2020). Resultaterne viser at en lekt kan være til

stede i et sprogsamfund på mange forskellige måder – ud over altså at være dagligsprog. Dette tematiserer en interessant forskel imellem at beskrive et sprogsamfunds sproglige ressourcer og hvordan de er fordelt på produktion og perception hos medlemmerne og så at beskrive lekternes skæbne som produktive og videregivne i sprogsamfundet. Skellet uddybes interessant i Nilsson (2009). Ud fra det ene perspektiv lever bornholmsk som dialekt på Bornholm men nu hos kun ganske få som en produktiv ressource. Derimod har mange den receptive formåen til at forstå og endda udnytte dele af lekten produktivt i andre sammenhæng end som dagligdags sprogbrug, f.eks. i parodi eller på de sociale medier.

Pernille West Jensen indsamlede i 2002 som ansat på Institut for Dansk Dialektforskning bevidste og underbevidste sprogholdningsdata på Bornholm. Disse data bliver analyseret og diskuteret indgående af Tore Kristiansen i *Danske Talesprog* 15 (Kristiansen 2015). I det følgende diskuteres denne artikel i lyset af den overordnede hypotese om de underbevidste holdningers primat.

Indledningsvis gør Tore Kristiansen opmærksom på at informanterne fra Bornholm i denne undersøgelse er ældre (de går på forskellige ungdomsuddannelser) end i Sprogforandringscentrets (som alle stadig er i folkeskolens ældste klasser), men det giver faktisk også nogle muligheder for at differentiere efter uddannelsesstilknytning idet der er elever fra både erhvervsskoler og htx udover elever fra det almene gymnasium. Endvidere er udvalget fordelt på Rønne og resten af øen samt nogle få som er født et andet sted i Danmark og i udlandet. Det har en vis betydning i forhold til at fortolke resultaterne fra dialekthitlisten.

Dialekthitlisten, altså målingen af de åbenlyse sprogholdninger, har 7 lektnavne. For konservativt københavnsk bruges 'rigsmål', hvilket gør at moderne københavnsk kan nøjes med navnet 'københavnsk'. Det kender vi. Men de lekter der tales på Bornholm, splittes op i 'bornholmsk' og 'rønnefint'. Det giver det resultat at rigsdansk havner på førstepladsen, bornholmsk på andenpladsen, københavnsk på fjerdepladsen og rønnefint på sjettepladsen – signifikant lavere end københavnsk (Skema 3, s. 216). Valget af de to lektnavne kan siges at forvirre billedet noget, for når man bryder informanterne op efter fødested, fremkommer præcis den lokalpatriotisme vi kender fra de andre sprogholdningsstudier i Danmark: Dem der er født i Rønne, placerer rønnefint på anden plads efter rigsmålet, mens dem der er født ude på øen, placerer det helt i bund (Skema 7, s. 224). Så rønnefints dårlige placering i det samlede informantkorps skyldes simpelthen at der er langt flest informanter der er født ude på øen.

Det at informanterne er ældre, betyder at de har opholdt sig længere tid i et af de vigtigste ideologiske statsapparater, nemlig uddannelsesvæsenet. Det afspejler sig i resultaterne fra dialektmasketesten, som afslører de underbevidste sprog-holdninger. Her kommer en konservativ stemme ind som topscorer på alle skalaer undtagen én af de otte skalaer vi kender fra de andre undersøgelser, nemlig tjekket-utjekket, hvor det er de moderne københavnske stemmer der ligger i top. Hvad der forvirrer lidt mere: Parvis er stemmerne fra den konservative variant skilt ad og skiller også de moderne københavnske stemmer ad på fire skaler; de er kun samlet på én skala, og de moderne stemmer er samlet på 3 andre skalaer (Skema 5, s. 219). De lokale stemmer er derimod perfekt parvis samlet i seks af de otte mulige skalaer og – *mirabile dictu* – ligger samlet i toppen på en skala som ikke findes i Sprogforandringscentrets undersøgelser (men derimod i andre, se nedenfor), nemlig ligefrem–snobbet. Det lyder mest ligefremt at snakke som de selv faktisk gør, og mest snobbet at tale som den ene af de moderne københavnske stemmer – og det skal tilføjes her at den perfekte parvis samling af de lokale stemmer sker selv om det lokale præg er begrænset til prosodien (s. 218).

Kristiansen bemærker om skalaen ligefrem–snobbet at han fik de samme positive værdier for de lokale stemmer i den oprindelige Næstvedundersøgelse på en tilsvarende skala (Kristiansen 1991): ”Personlighedstrækket må antages at høre til i en anden vurderingsdimension end de øvrige træk” (s. 220). Det er givetvis rigtigt, men kunne jo så danne indgangsbøn til en diskussion af hvilke værdier der er afgørende for om en taler, eller en gruppe af talere, faktisk adopterer et træk som hans/hendes/deres. Der er sikkert samfund hvor grupper adskiller sig mht. hvor stor vægt de lægger på ikke at lyde snobbet, måske er der endda klasseforskelle her? Med andre ord: Det betyder noget for resultaterne hvilke skalaer man vælger, og det er helt afgørende for adoptionsprocessen (se nedenfor) hvilke værdier der knyttes til skalaerne hos den enkelte og på gruppe- evt. samfundsniveau.

Eller sagt på en anden måde: Måske kan vi fortsat finde bittesmå prosodiske forskelle på Bornholm i forhold til københavnsk netop fordi der er en del unge mennesker som ikke vil lyde snobbete.

Resultaterne for de underbevidste holdninger på Bornholm er anderledes end dem man ser i Sprogforandringscentrets undersøgelser. Dem fra Bornholm har større forskel på konservativt og moderne københavnsk, og generelt vurderes konservativt københavnsk signifikant højere også underbevidst end moderne københavnsk på 5 af de 8 skalaer. Og alligevel kan man ikke karakterisere informan-

ternes samtidige talesprog på Bornholm som særlig konservativt københavnsk. Det og den høje placering til rigsdansk på dialekthitlisten kan imidlertid delvis forklares af baggrundsfaktoren uddannelsesretning: ”Den traditionelle standard-sprogsideologi står stærkere hos eleverne i de gymnasiale uddannelser end i de erhvervsrettede” (s. 229). Men det rejser så et helt andet spørgsmål: Givet at videreuddannelse præger ens holdninger til sprog, hvor meget kan vi så bygge på resultater der netop stammer fra unge *før* de udsættes for videre uddannelse? Og skulle vi så ikke for at være sikre på at få hele processen fra holdninger til produktiv sprogbrug med, undersøge hvordan sprogholdningerne er hos de voksne?

Det har Tore Kristiansen gjort i et helt andet regi, nemlig i undersøgelserne af holdninger til svensk og dansk og akkommoderede versioner af disse to sprog. Undersøgelserne viser signifikant forskel mht. hvem det er der vurderer dansk som mindre smukt: Det er dem der har de længste uddannelser (Kristiansen 2005). Man kan spørge om hvorfor. Det er åbenbart ikke bare den tid man tilbringer i uddannelse, men også hvilken uddannelse der er tale om?

Det har at gøre med forholdet til skrift i Danmark. Danskerne er enige om at skriftsproget er sproget – eller omvendt at dansk sprog er = skriftsproget. Men der er stor afstand mellem skrift og tale i dansk (som i alle lande med dybe ortografier, se nedenfor). En danskundervisning som ensidigt ser sprog som korrekt skriftsprog, lærer eleverne stor kærlighed til standarder, og mange tror at dem der snakker finest, taler som de skriver. Det er kilde til mange misforståelser men først og fremmest den grundlæggende at fordi talesproget ikke lyder som en bogstavering af skriftsproget, så er dansk talesprog et sjusket, oplejet og inferiørt sprog. Påstanden her – og den kan efterprøves empirisk – er at jo længere man tilbringer i det ideologiske statsapparat uddannelsesvæsenet, jo mere er man tilhænger af den ideologi som siger at den tale er smukkeste som udtaler noget (dvs. en tænkt sprogform) der ligger tættest på skriftsproget. Og da ingen taler som skriften, er konklusionen snublende nær: Danskerne sjusker.

Let's keep it simple. Vi har i årevis fortalt vores studerende på Københavns Universitet at variation var godt. Samtidig har vi rettet hver evig eneste stavfejl og kommafejl vi har kunnet finde i alle deres produkter. Hvorfor mon standard-sprogsideologien står så stærkt? Det er ikke det vi siger men det vi gør, som er afgørende. De unge mennesker slutter fra skriftstandarden til at en talestandard ville være en god ting, og den standard hedder rigsmål. Det særlige ved den bornholmske situation er at man her underbevidst opprioriterer én af de konservative stemmer, og min påstand vil så være at dette også vil gælde for dem der har været igennem en akademisk højere uddannelse. Det betyder at der er to problematisere-

ringer her: Dels at de underbevidste holdninger ændrer sig i løbet af uddannelsesprocessen – og det er ikke undersøgt ved at interviewe 9.-klasseselever men passer med resultaterne fra DASVA og fra Bornholm af ældre personer – dels at uddannelsesprocessen alt andet lige vil prioritere konservative varianter af københavnsk.

Problematisering 2: Sønderjysk

Der er to undersøgelser af sprogholdninger i Sønderjylland, dels Marie Maegaards tidlige (baseret på hendes speciale) af elever i ungdomsuddannelser i Tønder (Maegaard 2001), dels Malene Monkas sprogholdningsundersøgelse i forbindelse med projektet *Dialekt i periferien* (Monka 2020) sammenholdt med Maegaard og Quists eksperimentelle undersøgelse af sprogholdninger i alle de tre undersøgelsesområder som indgik i projektet om dialekt i periferien: Bornholm, Hirtshals og Bylderup i Sønderjylland (Maegaard & Quist 2020). Det grundlæggende problem i forhold til standardiseringshypotesen er at Sønderjylland som det eneste minisprogsamfund i Danmark faktisk – i hvert fald i det nøje udvalgte lille samfund omkring Bylderup – har en dialekt der fungerer som dagligsprog også for de unge. Hypotesen skulle så være at der her er overensstemmelse mellem de åbenlyse og de underbevidste holdninger, idet de første skulle være drevet af lokal-er-bedst-princippet, mens de sidste skulle være drevet af de holdninger der ifølge teorien faktisk styrer sproglig praksis. Nu undersøger *Dialekt i periferien* faktisk ikke de åbenlyse sprogholdninger eksperimentelt (med en dialekthitliste), men gør det i interviews og observation. Det er den undersøgelse der afrapporteres i Monka 2020. Monka bygger her på et etnografisk baseret begreb om sprogideologier (*language ideologies* à la Schieffelin, Woolard & Kroskrity 1998) som ikke nødvendigvis er i familie med det marxistiske begreb om ideologi (se nedenfor).

Maegaards analyse indeholder mange forskellige delresultater: Der er en spørgeskemaundersøgelse, en dialektmasketest og en fintfølede situationsspecifik sprogbrugsundersøgelse af udvalgte informanter med både interview og selvoptagne samtaler. Derudover er der den forskel at analysen gælder unge fra Tønder og ikke lige det område hvor dialekten står stærkest. Derfor er der en vis modsætning mellem generalisationer om sønderjysk når man bygger på Maegaard (2001) og når man bygger på Monka (2020), fra et projekt der i øvrigt blev udført under Marie Maegaards ledelse.

Sammenligningen af de to undersøgelser udgør i sig selv et meget stærkt argument for Tore Kristianssens tese idet de Tønder-elever som i Maegaard (2001) vurderer moderne københavnsk højt på dynamik-skalaerne, i Monkas undersøgelse

se 18 år senere karakteriseres som ikke (mere) dialekttalende. Man kan yderligere hæfte sig ved det særtræk ved de sønderjyske undersøgelser at det her faktisk er muligt at gennemføre en klassisk *matched guise*-test idet fire af sprogrøverne er indtalt parvis af to personer der taler henholdsvis regionalt og lokalt. Maegaard konkluderer om sin undersøgelse af underbevidste sprogholdninger: ”Om alle forskellene gælder det, at den regionale sprogbrug vurderes mere positivt end den lokale” (Maegaard 2001: 151). Og 18 år senere taler de så også regionalt!

Det jeg tager med mig fra Monkas analyse, er det historiske perspektiv på sproglig ideologi. Ikke fordi det er nyt, det er det Inge Lise Pedersen har udfoldet i flere artikler, men fordi det får en særlig tyngde når det udfoldes lige i sammenhæng med sønderjyske forhold. Monka appellerer til historien for at forklare at den sønderjyske dialekt er overlevet netop i Bylderup: Bylderup ligger tæt på grænsen, og området er det mest rurale i Sønderjylland. Begge dele gør formentlig at de sproglige forskelle holdes i live og historien holdes relevant. Det vises dels i de detaljerede historier om hvordan den sproglige opdragelse prioriterer dialektbrug, dels i observationer af dialektbrug i forskellige situationer, bl.a. i den lokale skole.

Denne særstatus i forhold til resten af Danmark viser sig også i de underbevidste sprogholdninger som de afdækkes af Maegaard & Quist (2020: 158): ”Overall we do not find the same downgrading of the local dialect, Southern Jutlandic, in Bylderup [nl. som i de undersøgelser der er gennemført i andre dele af landet, FG].”

Det passer fint med teorien om at de underbevidste sprogholdninger styrer sprogudviklingen. Det der kræver forklaring, er hvorfor og hvordan lige netop Bylderup har kunnet modstå standardiseringen når store dele af resten af Sønderjylland følger en anden model hvor moderne københavnsk gennemføres både i tale og holdning. Projekt Dialekt i periferiens forklaring fremgår af Monkas overskrift på kapitel 3 i samme bog: ”Language Ideology as a Means to Slow Down Standardization” (Monka 2020). Dermed får vi en modsigelsesfyldt ideologisk analyse: Den store standardiseringsfortælling er isprængt en lokal modfortælling som fastholder dialekten et særligt sted idet dette sted ideologiseres som netop noget der kræver sproglig opbakning, sproglig opmærksomhed. Monka peger på den aktive rolle som opdragerne har i videreførelsen af dialekten.

Et rammeværk for historisering

Jeg foreslår at sprogholdninger kommer til at indgå i et større billede som rummer mindst følgende processer:

- **adgang** (eng. *access*)

Sprogbrugerne skal have adgang til at lære en lekt at kende før de kan adoptere den. Det betyder at man under denne overskrift kan tematisere hvor udbredte bestemte lekter er i et sprogsamfund. Det betyder at mobilitet får særlig betydning: Enten kan sprogsamfundets medlemmer selv bevæge sig (tænk på bønder der drager til marked) og på den måde stifte bekendtskab med andre lekter, eller der kan komme nogen til udefra som taler på en anden måde. F.eks. er det oplagt at præsternes prædikenstil efter Reformationen præsenterede en særlig lekt af dansk som bondesamfundene så havde adgang til, og at radioens speakere skabte en anden. Ingen af disse lekter var nødvendigvis særlig attraktive for almindelige mennesker at adoptere, men de var til stede i sprogsamfundet som muligheder. Adgang spiller en særlig rolle i samfund hvor massemedier og udbredte modtagemuligheder skaber et marked af lekter idet det skaber ny grobund for adoption af enkelttræk eller hele lekten (se nedenfor).

- **holdninger** (eng. *attitude*)

Projektet Dialekt i periferien undersøgte også underbevidste sprogholdninger i Hirtshals. Stedet synes at være helt særligt ved at der her ikke er holdninger til sprog, hvilket stemmer med informanternes (lingvistisk set ubegrundede) ide om at de snakker som alle andre (Maegaard & Quist 2020: 160ff.). Hvor Bylderup synes at være en slags Norge i Danmark, er Hirtshals en slags drøm – eller mareridt – uden holdninger til sprog. Til gengæld er der en voldsom kønseffekt: Piger vurderes generelt som mindre værd end drenge.

Mere generelt kan man under denne overskrift tematisere de forskellige (efterhånden mange) dimensioner af holdninger (solidaritet, dynamik, superioritet, bondskhed, snobbethed, etc.). De varierer nemlig ikke bare fra sted til sted men også med de samfundsmæssige betingelser. F.eks. er det ikke godt at være snobbet i tætte netværker og slet ikke hvis de er en del af den industrielle arbejderklasse, hvorimod det omvendt er den lavere middelklasses eksistensberettigelse (jf. Milroys netværksteori (Milroy 1987) og Labovs berømte hyperkorrektion: kap. 5 i Labov 1972).

- **attraktion**

Det afhænger af personens værdier sådan som de deles med andre og/eller er særlige for vedkommende, om vedkommende finder et givet sprogræk attraktivt. Altså om du vurderer det ikke bare som karakteristisk for en bestemt gruppe men også som noget du selv vil stræbe imod. Under denne overskrift kan det behandles at visse personer fra Bornholm fastholder og måske endda

udbygger deres bornholmske identitet uden for øen ved at tale – ja, bornholmsk, mens andre gør alt hvad de kan for at skjule hvor de kommer fra. Især når man bevæger sig fra kvantitative metoder til kvalitative og tilbage igen, får vi brug for niveauer hvor den stærke personlighed kan komme til udtryk ved at gå på tværs af det almindelige. Mere generelt kan man pege på at det synes at være problematisk at slutte ud fra f.eks. en positiv vurdering på dynamikdimensionen og så til at den der vurderer, anser dette for at være efterstræbel-sesværdigt for ham eller hende selv. Tilstrækkelig rurale personer kan f.eks. mene at noget sådant er karakteristisk for netop den type person de selv *ikke* vil være. Selve dynamik-dimensionen indgår i en større ideologisk ramme.

- **adoption**

Målet med hele øvelsen må være at forklare hvem der i hvilket omfang faktisk anvender de forskellige træk. Nicolai Pharaos og jeg har i Gregersen & Pharaos (2016) vist at hvad angår de danske lekter vi kender til fra Sprogforandringscentrets undersøgelser, så danner brugen af dem faktisk ikke noget klart sammenhængende mønster sådan at personer er systematiske i deres kvantitative brug af de forskellige træk. Tværtimod. Vi hævder derfor at lekter kun er perceptuelle størrelser og at virkeligheden viser at de forskellige sprogræk er blevet adopteret efter forskellige gruppeafgrænsninger. Det må tages med i betragtningen hvis vi ønsker en kausal model der kan dække også individniveauet. Her kan man også få plads til det påfaldende mønster som studierne i sønderjysk afdækker, nemlig at nogle træk bruges i nogle situationer men ikke i andre, nogle med nogle samtalepartnere men ikke med andre. Det mest oplagte eksempel er et udsagn fra informanten Emil i Bylderup. Han bliver spurgt om hvorfor han vælger at snakke mere standardiseret når han taler med pigerne og dem der har været på efterskole. Intervieweren siger at de kunne vel godt forstå ham selv om han talte sønderjysk. Så siger Emil: ”Jo de kan godt forstå det men øh (.) det er ikke alle som er så vilde med det (.) så må man lige lave om på det (.) ha” (Monka 2020: 70). Det gælder stadig hvad Susan Gal skrev om i 1978: *Peasant men can't get wives*.

Dermed er vi inde på at adoption også er et pragmatisk fænomen. Erik Hansen fortæller i sine erindringer at han øvede sig hele vejen til skole på at lægge sine vokaler om (Hansen 2003). Motivationen har givetvis været accept. Da Henning Skaarup tilsvarende lagde sit flade a på hylden, var gevinsten en ansættelse i Statsradiofonien og efterfølgende ikonisk status som inkarnationen af det bedste dansk.

Pointen i denne artikel er at alle disse fire niveauer lader sig historisere. Og, hævder jeg, det giver en indsigt der gør standardiseringsprocessen mere modsigelsesrig og dermed mindre mekanisk materialistisk men stadig materielt baseret.

Klassesprog og historie

Foreløbig har vi set bort fra socio- i sociolingvistikken. De forskellige talere har været karakteriseret ved deres køn, alder og sted men ikke ved deres sociale baggrund. Det betyder at den stærke fortælling bliver en fortælling om Danmark som sprogsamfund og ved komparation (som i SLICE-projektet, se Kristiansen & Coupland 2011; Kristiansen & Grondelaers 2013), om Europa.

Tore Kristiansen formulerer sin baggrund som (maoistisk) marxist og placerer i Kristiansen, Garrett & Coupland (2005) diskussionen om subjektive faktorer i en større marxistisk begrebsramme. Jeg indleder derfor dette afsnit med et længere Marx-citat som er det der formulerer den originale indsigt, og forsøger dernæst at anvende citatet på diskussionen om subjektive over for objektive faktorer.

Marx sammenfatter i 1859 resultatet af sin grundforskning i den politiske økonomi i forordet til sin kritiske fremstilling af samme. Det er her vi finder den originale formulering af forholdet mellem basis og overbygning. Passagen lyder:

In der gesellschaftlichen Produktion ihres Lebens gehen die Menschen bestimmte, notwendige, von ihrem Willen unabhängige Verhältnisse ein, Produktionsverhältnisse, die einer bestimmten Entwicklungsstufe ihrer materiellen Produktivkräfte entsprechen. Die Gesamtheit dieser Produktionsverhältnisse bildet die ökonomische Struktur der Gesellschaft, die reale Basis, worauf sich ein juristischer und politischer Überbau erhebt und welcher bestimmte gesellschaftliche Bewußtseinsformen entsprechen. Die Produktionsweise des materiellen Lebens bedingt den sozialen, politischen und geistigen Lebensprozeß überhaupt. Es ist nicht das Bewußtsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewußtsein bestimmt. Auf einer gewissen Stufe ihrer Entwicklung geraten die materiellen Produktivkräfte der Gesellschaft in Widerspruch mit den vorhandenen Produktionsverhältnissen oder, was nur ein juristischer Ausdruck dafür ist, mit den Eigentumsverhältnissen, innerhalb deren sie sich bisher bewegt hatten. Aus Entwicklungsformen der Produktivkräfte schlagen diese Verhältnisse in Fesseln derselben um. Es tritt dann eine Epoche sozialer Revolution ein. Mit der Veränderung der ökonomischen Grundlage wälzt sich der ganze ungeheure Überbau langsamer oder rascher um. In der Betrachtung solcher Umwälzungen muß man stets unterscheiden zwischen der materiellen, naturwissenschaftlich treu zu konstatierenden Umwälzung in den ökonomischen Produktionsbedingungen und den juristischen, politischen, religiösen, künstlerischen oder philosophischen, kurz, ideologischen Formen, worin sich die Menschen dieses Konflikts bewußt werden und ihn ausfechten. Sowenig man das, was ein Individuum ist, nach dem beurteilt, was es sich selbst dünkt, ebensowenig kann man eine solche Umwälzungsepoche aus ihrem Bewußtsein beurteilen, sondern muß vielmehr dies Bewußt-

sein aus den Widersprüchen des materiellen Lebens, aus dem vorhandenen Konflikt zwischen gesellschaftlichen Produktivkräften und Produktionsverhältnissen erklären (Marx 1859).⁴

I denne formidable passage adskiller Marx den samfundsmæssige *basis* fra den ideologiske *overbygning* og slår fast at man må forklare bevidsthedsformer ud fra den aktuelle konflikt mellem de samfundsmæssige produktivkræfter og produktionsforholdene. Det er ikke så let at sige hvor sprog hører hjemme i en sådan tankegang (Erckenbrecht 1973, hele kapitel 4 handler om problemstillingen), men det er let at se at ideologi og holdninger ifølge Marx netop skal funderes på en analyse af deres samfundsmæssige basis. Umiddelbart skulle man således mene at i hvert fald ideologier som standardsprogsideologien skulle placeres i en samfundsmæssig sammenhæng så at sige *før* den eftersøges eksperimentelt i sprogholdningsundersøgelserne. Det er derfor jeg i titlen spørger: Hvis holdningerne, nota bene de underbevidste, stemmer overens med den sproglige udvikling, hvor kommer holdningerne så fra?

Tore Kristiansen studerede i Sovjetunionen. Der diskuterede man om sproget hører hjemme i basis eller overbygning, eller rettere om ændringer i sproget var afstedkommet af ændringer i produktionen af fornødenheder og den måde den var organiseret på, eller om de havde en delvis autonomi som en del af overbygningen

⁴ I den samfundsmæssige produktion af deres livsbetingelser træder menneskene ind i bestemte, nødvendige, af deres vilje uafhængige forhold, produktionsforhold, som svarer til et bestemt udviklingsstrin af deres materielle produktivkræfter. Indbegrebet af disse produktionsforhold danner samfundets økonomiske struktur, den reelle basis, paa hvilken der hæver sig en juridisk og politisk overbygning, og hvortil der svarer bestemte samfundsmæssige bevidsthedsformer. De former, under hvilke de materielle livsbetingelser produceres, betinger den sociale, politiske og aandelige livsproces overhovedet. Det er ikke menneskenes bevidsthed, som bestemmer deres væren, men omvendt deres samfundsmæssige væren, som bestemmer deres bevidsthed. Paa et vist trin i deres udvikling kommer samfundets materielle produktivkræfter i strid med de forhaandenværende produktionsforhold, eller, hvad der kun er et juridisk udtryk for det samme, med de ejendomsforhold, indenfor hvilke de hidtil har bevæget sig. Fra at være produktivkræfternes udviklingsformer slaar disse forhold om til at blive lænker for dem. Der indtræder da en periode med social revolution. Med forandringen af det økonomiske grundlag sker der en langsommere eller hurtigere omvæltning af hele den uhyre overbygning. Naar man betragter saadanne omvæltninger, maa man stadig skelne mellem den materielle omvæltning i de økonomiske produktionsbetingelser, som kan konstateres med naturvidenskabelig nøjagtighed, og paa den anden side de juridiske, politiske, religiøse, kunstneriske eller filosofiske, kort sagt ideologiske former, i hvilke menneskene bliver sig denne konflikt bevidst og udkæmper den. Lige saa lidt som man bedømmer et menneske efter, hvad det mener om sig selv, lige saa lidt kan man bedømme en saadan omvæltningsperiode ud fra dens egen bevidsthed, men maa tværtimod forklare denne bevidsthed ud fra modsigelserne i det materielle liv, ud fra den forhaandenværende konflikt mellem samfundets produktivkræfter og produktionsforhold (Marx 1937: 340f.).

(se i denne forbindelse Kristiansen, Garrett & Coupland 2005: 10ff.). I Kristianssens senere udgaver er det blevet til at sprogpolitik føres ud fra værdier og at sprogpolitik bestemmer hvilke holdninger der findes i et givet sprogsamfund. Altså at sproget er et overbygningsfænomen. Det er den samme argumentation der ligger bag modstillingen af to materielt set ens sprogsamfund, Norge og Danmark, som adskiller sig på det sprogligt-ideologiske niveau så meget som det næsten kan lade sig gøre. Og derfor også adskiller sig som sprogsamfund (Kristiansen 1996). Jeg hævder derimod at de materielle forhold modificeres af historiske forhold så ideologier udvikler sig ujævnt i forhold til produktionsforholdene, men at det er Norge der udgør undtagelsen og Danmark der udgør reglen i forhold til standardisering. At Danmark så måske også udgør en særlig skizofren undtagelse med hensyn til forholdet mellem bevidste og underbevidste sprogholdninger, skal i den forbindelse ikke overdrives men forklares på samme måde som den norske undtagelse, ved særlige danske historiske processer.

Påstanden her er altså at standardisering af nationalstatens sprog er en historisk proces som forløber parallelt med opbygningen af en nationalstatslig mystifikation som forhindrer os i at begribe den samfundsmæssigt reale basis, nemlig først den industrielle kapitalisme og nu dennes udbygning i globaliseringen. Nationalsprogene, og de særlige kulturformer der er blevet opbygget i nationalstaterne, er i modstrid med de faktiske produktionsforhold hvor al produktion er sammenhængende, global, men fastholdes af en større ansamling af ideologiske statsapparater hvoraf især skolen er vigtig. Sprogforskernes rolle har været at underbygge denne ideologi med argumenter for at adskille nationalstater på basis af sprog og at gøre sprogene mest muligt forskellige. Mystifikationer tjener klasseinteresser for så vidt som de overbeviser om at det nationale fællesskab er vigtigere og mere grundlæggende end vores stilling i forhold til de samfundsmæssigt grundlæggende forhold. Marxistisk inspirerede forskere burde stille sig selv det spørgsmål om f.eks. akademiske prekariater ikke har mere fælles også rent sprogligt end vi kan få øje eller øre på bare fordi de taler forskellige sprog (de skriver næsten alle engelsk – også).

Klasseforskellene i det samfund som lå umiddelbart før Sovjetunionen og som altså prægede den sovjetiske tænkning, var karakteristiske ved at de også var sprogforskelle. I den ny oversættelse af *Krig og Fred* står der:

Den russiske kritik bebrejdede oprindeligt Tolstoj de mange franske gloser og replikker i *Krig og Fred*. Dele af Ruslands aristokratiske selskab i begyndelsen af det

19. århundrede var imidlertid karakteriseret ved knap nok at kunne tale russisk. Derfor valgte Tolstoj efter nogen vaklen at bibeholde det franske (Tolstoj 1864–69 [2004]: 8).

Olga Henry som har undersøgt hvor meget fransk der bruges hvornår i *Krig og Fred* og til hvad, skriver i sin konklusion bl.a.: “the nobility was more competent to express their feelings in French than in Russian” (Henry 2016: 62).

Det er da interessant at lige det træk som vi er vant til at bruge som en slags kriterium for det William Labov med en omstridt, men åbenbart alligevel uundværlig, term kalder *vernacular*, bruges som kriterium for at vælge et andet sprog end det nationale. Nu kan man så også stille det spørgsmål hvor nationalt det russiske aristokrati, ja ethvert aristokrati, egentlig var og er. Da Første Verdenskrig rasede, skiftede det engelske kongehus navn fra *Sachsen-Coburg* (efter Prins Albert) og til *House of Windsor*. Man skulle ikke være i familie med fjenden – til trods for at man netop var det. *Battenberg* blev ved undersættelse til *Mountbatten*. Dermed deltog man i den nationalstatslige mystifikation – det var betalingen for at overleve som kongehus.

Inge Lise Pedersen har gjort opmærksom på at der var de samme forhold i det ældre danske samfund som i det russiske og at det nye ved nationalstaten i en vis optik er at de forskelle der før udtrykkes ved valg af og skift mellem sprog, nu skulle udtrykkes inden for samme sprog: Stilbegrebet blev til som en forskel mellem hvem man talte til og hvordan man talte om visse ting på dansk og hvordan man talte om visse andre (Pedersen 2009).

Og så er vi tilbage ved standardiseringsprocessen som jeg i overensstemmelse med Pedersen (2009a) vil sætte som begyndende allerede ved reformationen og landboreformerne som begge bidrager til at individualisere bønderne og på den måde udviske de traditioner som dialekterne var en del af.

Der er fire ideologiske statsapparater som har spillet en afgørende rolle for standardsprogsideologien:

- lovgivning og retsvæsen
- kirken
- uddannelsesvæsenet
- og
- medierne.

Tore Kristiansen har beskæftiget sig indgående med uddannelsesvæsenet i sit speciale (Kristiansen 1990 [1985]) og har senere argumenteret for at medierne har spillet en afgørende rolle for at gøre moderne københavnsk tilgængeligt (altså at muliggøre massiv adgang) over hele landet. Dermed kommer det til at være til rådighed for adoption; vi kan tænke os at det først er af netværkets nøglepersoner, så netværkets medlemmer. Det vil betyde at der hermed er skabt en særlig yngre norm som står i et vist modsætningsforhold til den ældre der propageres gennem uddannelsesvæsenet. Den opdeling finder jeg yderst indsigtfuld, og tanken om *two standards, one for the media, one for the school* (Kristiansen 2001) kan givetvis generaliseres som det sker hos Tore Kristiansen til at disse to standarder er i en stadig dialog med hinanden om hegemoni: Skolestandarden har tilknytning til skriftsproget (og spiller dermed f.eks. en rolle for personalechefer der tit præsenteres for ansøgere i form af ansøgninger) mens de unge føler en større tilknytning til mediestandardtalesproget (se diskussionen i Kristiansen under udg.⁵), som i øvrigt også tillader en vis variationsbredde f.eks. i forhold til dansk som fremmed- og andetsprog og multietnolekt.

Jeg tror tanken om at standardiseringen er drevet af sprogholdninger, kan problematiseres historisk.

Standardisering udrydder gradvist variation. Variation udtrykker forskelle og knyttes til identiteter, regionale og klassemæssige. Det springende punkt bliver altså hvordan og i hvor høj grad identiteterne i en standardiseringsproces underordnes en fælles overordnet identitet (Danmark) og hvordan der kan findes nationalstater som bygger på anerkendt variation (Norge). Tore Kristiansen ser sprogholdningerne, indlejret i større ideologier, som den kausale faktor. Efter min mening er sprogholdninger og sprogpolitik imidlertid noget der har en anden rytme og en anden ontologi end standardiseringsprocesser der, som Inge Lise Pedersen påpeger, snarere skal ses som et led i de meget langsommere statsdannelsesprocesser. Og her bliver Norge så den undtagelse der skal forklares snarere end Danmark.

⁵ “If we assume that such shared associations (inferred and expressed) must result from shared experiences with language, it is difficult to think of another source for these experiences than the spoken media. Also the fact that the ideological upgrading of speech with Low Copenhagen features is particularly clear on *dynamism* values, may be seen as an indication that such speech is associated with the dynamic informality of the modern media universe.”

Hvornår starter den standardisering af det danske sprogsamfund der tager livet af de traditionelle dialekter og kun efterlader intonationen som spor? Tore Kristiansen skriver ”Det er i dette århundrede, og især i sidste halvdel af det, at de lokale sprog uddør i Danmark” (Kristiansen 1996: 16). I Pedersen (2009a) tegnes historien med en væsentlig længere fortid nemlig fra og med Reformationen og fremefter⁶. Den handler om bondestandens forhold til byerne/købstæderne og om bøndernes forhold til skrift. I Pedersen (2003) siges det at standardiseringen begynder i 1960, men jeg synes Pedersen (2009a) er mere tilfredsstillende med det lange indløb.

Inge Lise Pedersens tilgang er historisk. Hun slutter fra de samfundsmæssige forandringer og til sprogforandringerne. I det lys har jeg forsøgsvis sammenfattet en forklaring som jeg opfatter som liggende i forlængelse af Inge Lise Pedersens på hvorfor Norge og Danmark adskiller sig:

I denne sammenhæng hvor vi beskæftiger os med fællestræk for nordisk udvikling, er det store spørgsmål hvorfor Danmark blev afdialektiseret og Norge ikke blev det. Nu er der jo en løbende diskussion om Norge har et standardtalemål eller ej (se *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27(1), 2009), men helt uanset denne er der stadig en frapperende forskel i forhold til talemålsvariation mellem de to lande. Mit forslag er i forlængelse af betydelig grundigere behandlinger ved Jahr og Vikør sammenfattet i Rambø 2014 at Norges nationalstat blev grundlagt på sproglige forskelle fra Danmark, og at disse sproglige forskelle samtidig blev udforsket på grundlag af dialekter som ikke bare lå langt væk fra dansk, men også fra det der i kraft af industrialiseringen blev hovedsporet af talende, nemlig dem i de store byer. Dermed var en ideologisk grundtone lagt som forlenede (i hvert fald visse) norske dialekter med en autenticitet som man ikke kunne bryde med uden samtidig at bryde med nationalstaten. Det vigtige er at det altså ikke er sproglig variation som sådan der holdes højt i Norge, men sproglig variation i spektret fra de lokaleste former af norsk til de regionale former af samme sprog. Forudsigelsen er så at i takt med at Norges nationalstatslige ideologi viser sig mindre realistisk i forhold til produktionsforholdene, vil der ske ændringer i ideologien. At dette er en langsom proces var allerede Stalin klar over (Stalin 1950).

⁶ Inge Lise Pedersen og Signe Schønning skelner i øvrigt mellem dialektudjævning og dialektskift. De to sprogsamfund som knyttes til de to typer, er Odder hvor Magda Nyberg og Bent Juul Nielsen har dokumenteret en gradvis udfasning af ældre dialekttræk til fordel for yngre københavnske træk (moderne københavnske træk), og Vinderup hvor bedsteforældrene taler dialekt, forældrene regionalt jysk med visse stedsspecifikke træk og børnene københavnsk (Schønning og Pedersen 2007). I Vinderup taler de børn som indgår i Sprogforandringscentrets undersøgelser, på visse punkter (ru-ro-variablen) endda mere københavnsk end de københavnske informanter fra samme aldersklasse.

I 1814 var skriftsproget i Norge dansk. Efter Aasen og Knudsen var denne situation fundamentalt ændret. I Norge betød det at talemål blev nationalstatens sprog, mens det i Danmark blev skriftsproget, og et skriftsprog uden variation, der kom til at bære nationalstaten. Nordmænd kan ikke forstå debatten om dobbeltformer i dansk ortografi (Davidsen-Nielsen 2004, se også Davidsen-Nielsen 2009: 105f): Hvorfor skulle nogen ligefrem have det som en del af sit sprogpoltiske program at udrydde dobbeltformer? Det er yderst forståeligt at det forekommer komplet uforståeligt for en udefrakommende og lige så mærkværdigt at det for en dansk sprogpolitiker er så dagligdags. Tilsvarende har man i Danmark utrolig svært ved at se de to skriftnormaler og de utallige variationsmuligheder i norsk ortografi som en styrke. Det kan kun forstås på baggrund af at sprog i Danmark, det er det danske sprog - og det danske sprog er skriftsproget! (Gregersen 2015: 81).

Men er det ikke at sætte vognen for hesten, vil Tore Kristiansen spørge: Måske kan man forklare Norges særtræk ved den historisk relativt sene nationalstat, men er det særlig materielt baseret at tale om nationalstatsmystifikationen og det norske frigørelse fra det danske skriftsprog? Og hvor er forklaringen på standardiseringen af dansk?

For at tage det sidste først: Forklaringen på standardiseringen er nationalstaten, punktum. Alle nationalstater standardiserer. Det ligger i begrebet at staten må legitimeres med en særlig *natio*, og i det Herderske tankekompleks betyder det en sammensmeltning af sprog, litteratur og historie på et bestemt sted. Det betyder at nationalstaten skaber en bestemt form for lighed, nemlig mellem alle der er født ind i den – hvilket til gengæld betyder at den var ekstremt velegnet som klasseideologi for det handelsborgerskab som så den internationale adel som dem der sad på det flæsk de gerne selv ville have adgang til. Adelen var de unationale (lige som kongerne...), udanske var de, stammede ofte fra Tyskland og talte og skrev tysk. Nationalstaten var således frigørende ved at udrydde adelsprivilegier. Derimod er nationalstatstanken ikke universel eller universalistisk så den står i modsætning til naturret, oplysningen og alle andre former for universalisme, hvilket enhver der følger med i udlændingebatten i Danmark uophørligt får bøjet i neon.

Forklaringen på at standardiseringen af Norge er så anderledes må altså i denne optik have med de materielle vilkår for at skabe en særlig nationalstatsmystifikation at gøre, og den er både geografisk og social. Nationalstaten var frigørende i Norge, frigørende fra først Danmark og dansk som skriftsprog, derefter fra Sverige som politisk magt. Frigørelsen blev båret af bondebevægelsen som

havde sin styrke på landet mens byernes overklasse, i og med at de talte et sprog som lå tættere på dansk, ikke kunne bruges til at bære en særlig norsk identitet. Industrierbejderne betød i begyndelsen ingenting, men da de så fik betydning, underordnede de sig rent ideologisk nationalstaten. Det betød at den norske arbejderklasse formulerede sin socialisme i en national diskurs som en datidens arbejder-bonde-og-fisker-stat samtidig med at arbejderens lekt så blev accepteret af de toneangivende antidanske kredse – bare den ikke blev lagt til grund for en særlig ortografi. Den anonyme fagfælle har peget på det ganske opsigtsvækkende at man i Norge i 1878 i Stortinget vedtog at elevernes talemål skulle være undervisningssprog (vedtagelsen er naturligvis nævnt i Kristiansen 1996: 12). Læreren skulle tilpasse sig efter de elever han underviste lige det sted på landet hvor han var landet. Det var helt afgørende for at skolen netop ikke afskaffede dialekterne (som i DK). Dermed – og igen følger jeg den anonyme fagfælle – var dialekterne til rådighed i den nationale kamp mod EU og blev et samlingsmærke og et identifikationspunkt for at Norge kunne gå selv (hvad der nu også skyldes olien, siger jeg). Og dermed er vi tilbage igen ved nationalstatens ideologiske hegemoni, men også ved en analyse af hvordan en sådan vedtagelse bliver til og hvilke politiske interesser der bar den igennem.

Imidlertid viser det sig at historien om talemålsvedtagelsen ikke er helt så simpel som den ovenfor fremstilles. I den ny norske sproghistorie får vedtagelsen en kontekst: Den første gang Stortinget diskuterede målspørgsmålet, skete det i forbindelse med et forslag om at læreruddannelsen skulle ændres så den kom til at omfatte både 'Oldnorsk og norsk Landsmaal som Undervisningsgjenstande' 'ved Siden af Undervisningen i det almindelige Skriftsprog'. Oldnorsk blev vedtaget, men ikke gennemført af regeringen, landsmålet faldt i Tinget. Det var i 1874. Fire år efter skete så en vedtagelse som har denne ordlyd og bliver kontekstualiseret som følger:

[...] 36 stortingsrepresentantar med opposisjonsleiar og stortingspresident Johan Sverdrup i spissen [kom] med framlegg i 1878 om eit tillegg till allmugeskulelova som sa at "vedkommende Sognepræst og Skolekommission ogsaa har at paasee, [at] Undervisningen i Almueskolen saavidt muligt meddeles paa Børnenes eget Tale-sprog". Dette vart *samrøystes* vedteke i Stortinget som eit pålegg till regjeringa om å sjå til at det kom ind i undervisningsplanen. Ein føresetnad for at Stortinget kunne samle seg om dette, var at vedtaket vart grunngeve reint pedagogisk og ikkje som ei støtte til landsmålet sjølv om det var målrørsla som stod bak initiativet. *Målet* var framleis skrive- og lesedugleik i dansknorsk medan bruk av dialekt var eit pedagogisk hjelpemiddel [...] (Hoel 2018: 491).

Eller for at omformulere det til noget der er brugbart i vores sammenhæng: Vedtagelsen var i sig selv rent formel. Der skulle en stærk målbevægelse til for at få den til at blive det den kom til at blive for eftertiden – som er det der er resumeret ovenfor: at læreren skulle rette sig efter eleverne i stedet for at rette deres sprog.

Den danske skriftnormal var oprindelig udformet så den kunne inkludere alle borgere i det dansk-norske rige og var dermed *nogenlunde* lige fjernt fra at afbilde norske som danske udtaler. Nu blev den så i Rask-Petersens udformning tilpasset i løbet af 1800-tallet, men den blev aldrig reformeret så radikalt at der blev tale om en udtalebaseret retskrivning, alle gebærder og forsikringer fra tilhængere og modstandere til trods. Og dermed fik skriften en anden rolle i Danmark end i Norge – og talen en anden rolle i Norge end i Danmark. Talen blev nationsbærende i Norge, skriften fik den samme rolle i Danmark.

Et historisk rids

I marxistisk historieskrivning arbejder man med grove omrids: feudalismen, industrialiseringen og globaliseringen kunne man her foreslå.

I *feudalismen* er landbefolkningen dem der leverer indtægter til dels det borgerskab som omsætter overskuddet i handel, dels den adel som beskytter omsætning og landbrug militært. Vigtigt i forhold til sproglige perspektiver er at kirken leverer den uddannelse der er, og at den er international idet den foregår på et dødt sprog som levendegøres hver dag, hver time: latin. Det har den indlysende konsekvens at uddannelse i denne periode *ikke* normerer dagligdagens talesprog men simpelthen udskifter det. Samtidig gør det latinkundskab til en '*commodity*' helt på linje med kendskab til engelsk i vore dage. *Literati* var efterspurgte. Der er dialekter, mange og klart sammenhængende i større regioner og alligevel delvis afgrænsede til et sted, nemlig det dagligdags talesprog på landet. Disse talesprog er præget af relativ stabilitet og lav mobilitet af mennesker. Men ved siden af dialekterne er der købstædernes sprog som i det mindste i det nordiske område var et andet end landets: middelnedertysk var handels- og håndværkssprog. Endelig var der så adelen som dels var fuldstændig international og stærkt begrænset af omfang, dels talte de sprog der var til rådighed. Richard Løvehjerte har sandsynligvis ikke talt meget engelsk efter sin barndom. Han talte fransk og occitansk og tilbragte meget lidt tid som voksen i England.

I de stærke og mangesidige netværk på landet blev dialekterne opretholdt, men det var der også brug for, for bønderne kom i kontakt med købstædernes sprog

gennem markederne. De havde altså adgang til to andre sprogformer, dels kirkens sprog, dels købstædernes, men alt tyder på at flertallet hverken anså den ene eller den anden sprogform som attraktiv og at kun de få der var socialt og/eller geografisk mobile, adopterede en af dem som del af militærtjeneste eller uddannelse. Hvad angår sprogholdninger, kan vi finde langtrækkende efterdønninger i det 'at gøre sig til' eller at 'vigte sig' som altid har været anledning til drilleri eller mobning⁷.

Hvis vi ser på de første danske tekster fra 1200-tallet, så er der i alt væsentligt tale om lovttekster, de gamle danske landskabslove. De etablerer tre forskellige skriftnormaler, jysk i jyske lov, sjællandsk i Valdemars og Eriks sjællandske love og skånsk i Skånske lov.

På basis af disse tekster kan man altså regne med tre normer for skrift. Om det så også svarer til tre forskellige talesprogsnormer, kan vi ikke vide. Der er i alle tilfælde ikke tale om én fælles dansk norm. Lis Jacobsen skriver at skriften afspejler talen i denne tidlige periode "saalænge der fandtes en levende Forbindelse mellem Lyd og Lydtegn. Men meget tidligt er denne Forbindelse svækket, idet man har anset det for rettest at skrive, ikke som man talte, men som ens Fædre skrev, eller som de mægtige skrev" (Jacobsen 1910: 12).

Det næste skred sker i og med trykkekapitalismen-cum-reformationen. De to ting kan ikke tænkes uden hinanden men må sammenholdes i én bevægelse, og allerede fra Cipolla (1969) står det klart at kravet om at kunne læse nok til at kunne gengive trosbekendelsen, skaber et skel i Europa som er gennemgribende, økonomisk, politisk og kulturelt. De reformerede lande adskiller sig snart ikke bare geografisk (nord vs. syd i Europa, et skel der hele tiden forhandles og hvor både Tyskland og Frankrig tilhører begge dele fordi der er dele af både Frankrig og Tyskland der tilhører syd og andre der tilhører nord; det er med andre ord en intern grænse i de to vigtigste europæiske stater), men også ved at de får forskellige forhold til *literacy*.⁸ Det er bekendt fra *literacy*-forskningen fra Egil Johansson og fremefter hvorledes skellet mellem de reformerede lande og de katolske afspejler sig i højere antal læse- og skrivekyndige i Nord end i Syd. Kravet er at man skal

⁷ Det er det der ændrer sig i slutningen af 1800-tallet hvor Anker Jensen viser at bønder der lever af at sælge til Århus, adopterer en mere dialektfjern udtale (Jensen 1898).

⁸ At netop kravet om at kunne læse for at forstå den hellige skrift samtidig skaber grobund for religiøse afvigelser der igen fremkalder en statslig voldsomt kontrolleret ortodoksi i Danmark og resten af Norden i 1600-tallet, kan man kun forstå på baggrund af de sønderlidende og forfærdelige katastrofer der skete i trediveårskrigen, Bartolomæusnatten og de øvrige religionskrige (i Nederlandene) der først blev afsluttet med det westfalske fredskompleks af traktater fra 1646–48.

kunne den augburgske trosbekendelse (hvad 'kunne' i denne forbindelse betyder, kan man diskutere uendeligt: skulle man kunne læse den højt? fremsige den? fremsige den med forståelse? eller?). Det må betyde at skriften har været helt anderledes til stede på landet i de reformerede lande end i de katolske (se i denne sammenhæng Berg 2014). Endelig styrkes den nationale kongemagt og det byernes handelsborgerskab som bar Reformationen igennem i de nordlige lande på den internationale kirkes og den ligeledes internationale adels bekostning. Dermed forberedes nationalstaten.

Inge Lise Pedersen har i en serie af artikler (Pedersen 2003, 2009, 2009a, 2015) hvoraf den sidste bringes i dette nummer af *Danske Talesprog*, gennemgået standardiseringsprocessens samfundsmæssige basis og Luthers betydning for dansk sproghistorie (og for norsk!). Det står nu klart at kravet om at prædike på dansk var vanskeligt netop fordi der ikke var noget klart svar på hvilket dansk der så skulle bruges som norm. Inge Lise Pedersen viser omhyggeligt hvordan dialekt netop ikke måtte bruges ifølge Luther samtidig med at man skulle udnytte talesprogets muligheder for drastiske billeddannelser og ordsprog for at forklare den i sig selv ikke let tilgængelige skrift, udlægge skriften i tale. Dermed får vi et prædikensprog som formentlig med en meget bred variation har sigtet på at lande et sted mellem daglig tale og oplæst skrift. Inge Lise Pedersen forklarer dog at netop Christiern Pedersens relativt talesprogsnære ortografiske norm gjorde det muligt at anlægge en talenorm som i realiteten var oplæst – nemlig fra de samlinger der stod til rådighed for de førhen så katolske præster.

Kirken har dermed tilbudt en norm som både var supraregional og alligevel var speciel for de kirkelige handlinger. Om andre end præster har kunnet eller villet tale sådan til daglig, kan man nok stille spørgsmålstejn ved. Dermed kan man sammenligne præstens talestil med Pressens radioavis (som også engang imellem hed præstens radioavis hjemme hos os) i 50'erne hvor man opdyrkede en talestil med træk som ingen andre brugte. Dermed var de til rådighed hvis nogen skulle finde dem attraktive.

Udtryksmæssigt såvel som indholdsmæssigt (både med hensyn til ordforråd og bevidsthedsformer/diskurs) har der altså her været følgende talte classesprogsformer til rådighed: bøndernes dialekt fokuseret på landbrugets praksisser, købstædernes handelssprog i form af dansk mere eller mindre præget af middelnedertysk eller direkte nedertysk, og kirkens religiøse sprog som i begyndelsen var nærmest oversat direkte fra Luthers skrifter.

I *industrialismen* sker der en svækkelse af landet og en styrkelse af byerne som totalt ændrer karakter fra store byer til storbyer. Der opstår særlige kvarterer hvortil landarbejderne flytter ind i takt med at de bliver industriarbejdere. Det er et spændende spørgsmål hvordan og hvorfor de indflyttede taber deres landlige dialekt og erhverver sig den lekt der fra da af bliver karakteristisk for København, Århus og Ålborgs arbejderklasse. Det ligger i kortene at der skal skabes en fælles bevidsthed om at være en klasse (altså *Klasse für sich* i marxistisk terminologi) for at det bliver attraktivt at adoptere de fælles træk. Og hvordan det lige endte med netop de fælles træk, er endnu mere indviklet.

Konsekvensen er under alle omstændigheder at der nu i sprogsamfundet (i dette tilfælde altså Danmark) er landlige dialekter til rådighed, og så byernes to sprog: arbejderlekternes moderne københavnsk/ århusiansk/ ålborgensisk og så de forskellige varianter af konservativt københavnsk. Når man hører Karen Blixen tale, bliver man fascineret af at hun har det gamle åbne [ɑ] som ellers kun bevares af arbejderlekten samtidig med at hun har træk som videreføres i konservativt københavnsk. Der er altså ikke nogen direkte linje fra det gamle borgerskabs sprog og til det nye konservative, de to lekter reagerer på hinanden og modificerer hinanden.

Hvis der skal gives mening til social identitetsteori, skal den indpasses i en overordnet sociologisk teori. Groft sagt må sociologien afgive rammer for hvilke grupper der kan tilskrives eller som kan abonnere på en identitet hvis vi skal undgå socialpsykologiske trivialiteter (jf. Kristiansen, Garrett & Coupland 2005: 13: "complexities around the ascription of people to groups"). I det perspektiv må man skitsere udviklingen sådan at den danske arbejderklasse relativt hurtigt taber ejerskabet til den måde at tale på som de havde opdyrket i løbet af industrialiseringsprocessen. Denne lekt bliver til moderne københavnsk mens middelklassekøbenhavnsk bliver til den konservative norm. Pointen er nu at grænserne mellem dem er flydende, hvilket er vist meget overbevisende af Jacob Thøgersens påvisning af at speakeren i radioavisen nærmer sine vokalkvaliteter til publikums i løbet af perioden (Thøgersen 2015, 2016).

Den *postindustrielle* udvikling i København med gentrificering af tidligere arbejderkvarterer er delvis parallel med udviklinger i andre storbyer som London og Paris og har som konsekvens at skabe nye arbejderkvarterer som til dels kan findes på den såkaldte ghettoliste over 'belastede' kvarterer i byerne i Danmark. Det skyldes at den globale arbejdsdeling ikke bare skaber den danske arbejderklasse om til et arbejderaristokrati globalt set men også betyder at immigranter starter i nationalstaterne i Nord som den lavest betalte del af befolkningen. På den

måde får vi dels (igen) multilinguale byer, dels et nyt arbejderklassesprog i form af multietnolekt. Vi har endnu ikke et billede af hvordan denne lekt vurderes sammen med de andre former for københavnsk, og billedet vil givetvis blive sværere at tegne fordi multietnolekt varierer geografisk (Monka, Quist & Skovse 2020) sådan som den oprindelige arbejderklasselekt givetvis også gjorde det.

For at supplere skitsen må vi lige have med at globaliseringen har skabt en helt ny placering for engelsk som sprog. Engelsk er ikke alene handelssprog, det er globalitetens sprog, det internationale sprog for forskning og undervisning, for nyheder og kultur. Eneste konkurrent lige nu er spansk.

Hvor kommer holdningerne fra?

Hvis den danske arbejderklasse således har tabt sit sprog som særkende, hvordan kan den så gøre identitet? Det rejser det spørgsmål om der findes andre semiotiske processer som bruges i identitetsgøring. Det gør der som vi alle ved. Dels har vi behændigt undgået at tale intonation som naturligvis netop er sproglig og som efter mit øre er helt afgørende for at skelne mellem traditionel arbejderlekt og så den moderne københavnske. Her er der således rige muligheder for at signalere eller fastholde forskelle i social identitet. Men der findes utallige andre semiotiske værktøjer, og de bruges alle: frisure, tøjstil, madstil, drikkevarestil, feriestil osv. osv. Og så når vi frem til den varme kartoffel: bevidsthedsformer, relevansstrukturer eller semantisk variation. Hvor kommer holdningerne fra?

Den primære socialisation i familierne er bare den første men skaber et grundlag for hvordan de socialiserede møder institutionerne og mødes i dem. Det vidste vi fra Bernsteins kodeteori. Men nyere perspektiver på socialisation fremhæver at den foregår hele tiden og altid. Socialisation bygger på erfaringer, og erfaringer formes af de materielle vilkår. Siden de materielle vilkår er forskellige i Danmark, skabes der forskellige bevidstheder om hvad der er muligt, ønskeligt og hvad man overhovedet kan. Det gælder både sprogligt i snævrere forstand (jf. vokalkvaliteter) og i diskursiv-pragmatisk forstand: *Hvornår* taler man når man er den man er/gerne vil være? *Hvordan* taler man når man taler? og Hvad har man tilstrækkelig viden om til at insistere på, og hvad er man i stedet nødt til at afværge mulige indvendinger overfor evt. med brug af svækkere som 'agtig'? Dette forsøgte Jesper Hermann og jeg at fange i begrebet *relevansstruktur*. Og påstanden var og er at relevansstrukturer er socialt forskellige fordi socialisation bygger på erfaringer

som igen er afhængige af materielle vilkår⁹. Jeg vil til slut plædere for at sprogholdninger indpasses som en del af klasseforskellige bevidsthedsformer og ideologier. Når Malene Monka efterspører dialektens opretholdelse i udsagn fra forældre og bedsteforældre, og når hun finder frem til de dialekttalendes egen bevidsthed om at være bærere af en lang tradition, så er hun på sporet af hvordan sprogholdninger opstår i socialisationen som følge af materielt betingede og historisk påvirkede vilkår. De dialekttalende er klare over at de løber risikoen for at blive opfattet som bondske, men lige nu er de villige til at tage den – og så er de også lige nu i et nærmiljø hvor risikoen er minimal. Måske fortsætter det ikke? Måske falder også Bylderupskansen. I så fald vil en mere end femhundrede år gammel proces være blevet ført til ende. Stedsbestemt variation vil være udryddet som levende realitet i den familiære socialisation, men ny variation knyttet til andre materielle vilkår vil blive genereret – de er der allerede.

Litteratur

- Berg, Ivar 2014: *Rural Literacy in Sixteenth Century Norway*. Ann-Cathrine Edlund, Lars-Erik Edlund & Susanne Hagen (eds.) *Vernacular Literacies. Past, Present and Future*. Northern Studies Monographs 3, Published by Umeå University and Royal Skyttean Society. 125–135.
- Cipolla, Carlo M. 1969: *Literacy and Development in the West*. London: Pelican.
- Davidsen-Nielsen, Niels 2004: Færre dobbeltformer i Retskrivningsordbogen. Jørgensen & Stray Jørgensen (red.) *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag den 4. februar 2004*. København: Wessel og Huitfeldt. 81–86.
- Davidsen-Nielsen, Niels 2009: *Moders stemme, fars hammer. En debatbog om dansk sprogpolitik*. København: Daneklærerforeningens forlag.
- Erckenbrecht, Ulrik 1973: *Marx' materialistische Sprachtheorie*. Kronberg: Scriptor.

⁹»Vi har fundet ud af noget smart hjemme hos os,« forklarer universitetslektoren en dag i midten af 1980'erne, da han smalltalker med den unge studentmedhjælper Agi Csonka i kopirummet på Institut for Statskundskab: »Vi har et konversationsleksikon både i stuen og ude i køkkenet, for det er jo hen over middagsmaden, man kommer til at diskutere noget, der lige skal slås op, ikke?« Han smiler indforstået, men der er intet ved hans udsagn, der rimer med det, den unge studerende kender hjemmefra: Hos familien Csonka i Ishøj slår man ikke lige noget op i et leksikon over aftensmaden. Faktisk taler man ikke ret meget sammen ved spisebordet. Hendes far og mor er trætte efter at have arbejdet hårdt hele dagen og foretrækker stilhed. »De akademiske dyder – at forme et argument, diskutere og analysere – var ikke kompetencer, der var brug for i mine forældres liv, og ikke noget, der blev dyrket i min opvækst,« husker Agi Csonka i dag (*Information* 5. august 2017, interview med Agi Csonka).

- Gal, Susan 1978: Peasant men can't get wives. Language change and sex roles in a bilingual community. *Language in Society* 7(1). 1–16.
- Gregersen, Frans 2015: Talesprogsudvikling og dens indlejring i samfundsmæssige forandringer 1800–2000. Helge Sandøy (red.) *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*. Oslo: Novus. 59–88.
- Gregersen, Frans & Nicolai Pharao 2016: Lects are perceptually invariable, productively variable. A coherent claim about Danish lects. *Lingua* 172–73. 26–44.
- Hansen, Erik 2003: Mit liv som sprogmand. *Nyt fra Sprognævnet* nr. 1.
- Henry, Olga 2016: The Use of the French language in Tolstoy's *War and Peace*. MA Thesis, University of Alabama.
https://ir.ua.edu/bitstream/handle/123456789/2659/file_1.pdf?sequence=1
- Hermann, Jesper & Frans Gregersen 1978: *Gennem Sproget*. København: Gyldendals Sprogbibliotek.
- Hoel, Oddmund Løkensgard 2018: Kapittel 7: Unionstida med Sverige (1814–1905). Helge Sandøy & Agnete Nesse (red.) *Norsk Språkhistorie*, Bind IV. Oslo: Novus. 425–502.
- Jacobsen, Lis f. Rubin 1910: *Studier til det danske Rigssprogs Historie*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Jensen, Anker 1898: Sproglige Forhold i Åby Sogn. *Dania* 5. 213–231.
- Kristiansen, Tore 1981: For Sproget, en kommentar til Jesper Hermann og Frans Gregersen Gennem Sproget. *Institutavisen*. Institut for Lingvistik nr.19, September 1981.
- Kristiansen, Tore 1990 [1985]: *Udtalenormering i skolen*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore 1996: Det gode sprogsamfund. Det norske eksempel. *NyS* 21. 9–22.
- Kristiansen, Tore 1998: The role of standard ideology in the disappearance of the traditional Danish dialects. *Folia Linguistica* XXXII(1–2). 115–129.
- Kristiansen, Tore 2001: Two Standards: One for the media and one for the school. *Language Awareness* 10(1) [Special Issue: Changing Representations of Standardness in Late Modernity: The Case of Denmark]. 9–24.
- Kristiansen, Tore 2005: Sprogholdninger over Øresund. *Danske Talesprog* 5. 161–185.
- Kristiansen, Tore 2009: Mig og de danske dialekter. En fortælling om baggrunden for mine fortællinger. Asgerd Gudiksen, Henrik Hovmark, Pia Quist, Jann Scheuer & Iben Sletten (red.) *Dialektforskning i 100 år*. København: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut. 149–170.

- Kristiansen, Tore 2009a: The macro-level social meanings of late modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41. 167–192.
- Kristiansen, Tore 2009b: Rigsdansk. Henrik Hovmark, Iben Sletten & Asgerd Gudiksen (red.): *I mund og bog. 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. København: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. 179–192.
- Kristiansen, Tore 2015: Sprogholdninger blandt unge på Bornholm. *Danske Talesprog* 15. 209–233.
- Kristiansen, Tore 2016: Contemporary standard language change: Weakening or strengthening? *Taal en Tongval* 68(2). 93–117.
- Kristiansen, Tore 2020: Sprogets væsen og det gode sprogsamfund – som jeg har set det. *Danske Talesprog* 20. 7–32.
- Kristiansen, Tore & Nikolas Coupland (eds.) 2011: *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus.
- Kristiansen, Tore under udgivelse: Destandardisation. Wendy Bennett & John Bellamy (eds.) *The Cambridge Handbook of Language Standardisation*. Cambridge: Cambridge University Press. 665–690.
- Kristiansen, Tore, Peter Garrett & Nikolas Coupland 2005: Introducing subjectivities in language variation and change. *Acta Linguistica Hafniensia* 37. 9–35.
- Kristiansen, Tore & Stefan Grondelaers (eds.) 2013: *Language (De)standardization in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus.
- Kristiansen, Tore, Marie Maegaard & Nicolai Pharao 2011: Det er intonationen vi hører det på: Perceptionsstudier i genkendelse af moderne dansk med henholdsvis jysk og københavnsk aksang. Torben Arboe & Inger Schoonderbeek Hansen (red.) *Jysk, øsmål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen udgivet på Viggo Sørensens 70-års dag den 25. februar 2011*. Aarhus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Nordisk Institut, Aarhus Universitet. 207–224.
- Labov, William 1972: Chapter 5: Hypercorrection by the lower middle class as a factor in linguistic change. William Labov: *Sociolinguistic Patterns*. Oxford: Blackwell. 122–182.
- Maegaard, Marie 2001: Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis. Om sprogbrug og sprogholdninger hos unge i Sønderjylland. *Danske Talesprog* 2. 77–166.
- Maegaard, Marie & Pia Quist 2020: Chapter 6: Perception, recognition and indexicality. Experimental investigations of variation in Northern Jutland, Southern

- Jutland and on Bornholm. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (eds.). 145–168.
- Maegaard, Marie, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (eds.) 2020: *Standardization as Sociolinguistic Change. A Transversal Study of Three Traditional Dialect Areas*. Oxford/New York: Routledge.
- Marx, Karl 1859: Vorwort, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*.
http://www.mlwerke.de/me/me13/me13_007.htm. tilgået 10.6.2020.
 Oversættelse til dansk v. G. Japsen: Karl Marx: *Udvalgte skrifter i 2 bind*. Første bind. København: Mondes forlag 1937. 339–353.
- Milroy, Lesley 1987: *Language and Social Networks*. Second edition. Oxford: Basil Blackwell.
- Monka, Malene 2020: Chapter 3: Southern Jutland: Language ideology as a means to slow down standardization. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (eds.). 47–79.
- Monka, Malene, Pia Quist & Astrid Skovse 2020: Place attachment and linguistic variation: A quantitative analysis of language and local attachment in a rural village and an urban social housing area. *Language in Society* 49. 173–205.
- Nesse, Agnete 2015: Bruk av dialekt og standardtalemål i offentligheten i Norge etter 1800. Helge Sandøy (red.) *Talemål etter 1800. Norsk i jamføring med andre nordiske språk*. Oslo: Novus. 89–112.
- Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg 1992: Talesprogsvariationen i Odder kommune I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvistisk belysning. *Danske Folkemål* 34. 43–202.
- Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg 1993: Talesprogsvariationen i Odder kommune II: Yngre og ældre rigsmålsformer i sociolingvistisk belysning. *Danske Folkemål* 35. 239–348.
- Nilsson, Jenny 2009: Dialect change? *Nordic Journal of Linguistics* 32(2). 207–220.
- Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27(1) Tema: Standardtalemål? Tilgængeligt på http://web.novus.no/NLT/NLT_2009-1.pdf
- Pedersen, Inge Lise 2003: Traditional dialects of Danish and the de-dialectization 1900–2000. *International Journal of the Sociology of Language* [Thematic issue: The Sociolinguistics of Danish] 159. 9–28.
- Pedersen, Inge Lise 2005: Processes of standardization in Scandinavia. Peter Auer, Frans Hinskens & Paul Kerswill (eds.) *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 171–195. Optrykt i Frans Gregersen & Tore Kristiansen (red.) Inge Lise Pedersen: *Fra folkemål til multietnolekt – og 23 andre artikler inden for nordisk dialektologi, sociolingvistik og sproghistorie*. Oslo: Novus 2009. 281–309.
- Pedersen, Inge Lise 2009: The social embedding of standard ideology through four hundred years of standardization. Marie Maegaard, Frans Gregersen, Pia Quist & Jens Normann Jørgensen (eds.) *Language Attitudes, Standardization and Language Change – Perspectives on Themes Raised by Tore Kristiansen on the Occasion of his 60th Birthday*. Oslo: Novus. 51–68.
- Pedersen, Inge Lise 2009a: 500 års landbohistorie spejlet i talesproget – De danske dialekters død i fire akter. *Landbohistorisk Tidsskrift* 2009:2. 41–70.
- Pedersen, Inge Lise 2017: Luthers indflydelse på det danske talesprog gennem 300 år. *Danske Talesprog* 17. 44–75.
- Pharao, Nicolai, Tore Kristiansen, Janus Spindler Møller & Marie Maegaard 2015: Eksperimentelle sprogholdningsstudier – fra helhedsvurderinger til enkelttræk. Frans Gregersen & Tore Kristiansen (red.) *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?* København: Københavns Universitet, Sprogforandringscentret. 109–123.
- Rambø, Gro-Renée 2014: Språksosiologi og norsk språkhistorieskriving. *Maal og Minne* 2014(2). 18–55.
- Schieffelin, Bambi B., Kathryn A. Woolard, Paul Kroskrity (eds.) 1998: *Language Ideologies. Practice and Theory*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Schønning, Signe Wedel & Inge Lise Pedersen 2007: Vinderup in real time – a showcase of dialect levelling. Monique Dufresne, Fernande Dupuis & Etleva Vocaj (eds.) *Historical Linguistics 2007* [Current Issues in Linguistics 308]. Amsterdam: John Benjamins. 233–244.
- Stalin, Joseph V. 1950: Marxism and Problems of Linguistics. Tilgængelig på <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1950/jun/20.htm>
- Stæhr, Andreas Candefors & Anne Larsen 2020. Chapter 5. Bornholm: The Terminal Stage of Dialectalization. Marie Maegaard, Malene Monka, Kristine Køhler Mortensen & Andreas Candefors Stæhr (eds.). 114–144.
- Thøgersen, Jacob 2015: Danmarks Radio som sprogpolitisk aktør. Frans Gregersen & Tore Kristiansen (red.) *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?* København: Københavns Universitet, Sprogforandringscentret. 67–82.
- Thøgersen, Jacob 2016: The style and stylization of old news reading in Danish. Jacob Thøgersen, Nikolas Coupland & Janus Mortensen (eds.): *Style, Media and Language Ideologies*. Oslo: Novus. 105–134.

Tolstoj, Lev 1864–1869: *Krig og Fred*. delvis nyoversættelse ved Marie Tetzlaff.
København: Gyldendal 2004.

Frans Gregersen
Professor emeritus
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
fg@hum.ku.dk